

Поснова Т. В.

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник сектора аналізу освітнього фінансування відділу освітньої статистики та аналітики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, tatosnova@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2038-7743>

Белінська Г. В.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри бізнес-аналітики та цифрової економіки Національного авіаційного університету, Київ, Україна, belinskaya_anna2015@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8978-8513>

Зятковський В. І.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник сектора аналізу освітнього фінансування відділу освітньої статистики та аналітики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, volodymyrzyatkovsky@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8543-7992>

ОСВІТНЯ СКЛАДОВА ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті висвітлено питання ролі освіти у відновленні та розвитку людського капіталу. Авторами уточнено сутність людського капіталу й залежність його якості від системи освіти в країні. З'ясовано, що в Україні людський капітал недостатньо впливає на формування національного багатства, тож його важливість недооцінено. Виокремлено основні міжнародні індекси, що використовуються для оцінки розвитку людського капіталу. Зокрема, це індекс людського капіталу, глобальний інноваційний індекс, індекс людського розвитку, на підставі яких зроблено висновок, що внаслідок воєнної агресії росії Україна у 2022 р. посідала найнижчі позиції з початку здобуття незалежності, проте наразі можна говорити про певну стабілізацію ситуації. Також розглянуто вплив фінансування освіти на розвиток людського капіталу. Авторами наведено дані щодо стану й тенденцій фінансування освіти в Україні до війни та на поточний момент і наголошено на важливості такого фінансування для майбутнього відновлення. Обґрунтовано, що на етапі відбудови країни після закінчення війни головною метою уряду має бути не тільки власне відновлення зруйнованих закладів освіти та наукових установ, а й трансформація змісту та сенсу освіти загалом для збереження й розвитку людського капіталу, забезпечення сталого, безперервного розвитку системи освіти для відновлення та розбудови конкурентоспроможної, інноваційної України. З огляду на це необхідна тісна й системна взаємодія України з європейськими та міжнародними організаціями, що є дієвим фактором розвитку національного людського капіталу і сфери освіти загалом.

Ключові слова: людський капітал, освіта, індекс людського капіталу, індекс людського розвитку, фінансування освіти, витрати на освіту.

JEL classification: I25.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-2-97-110.

В умовах сьогодення беззаперечним є той факт, що головну роль у розв'язанні всіх без винятку проблем суспільного розвитку відіграє саме людський капітал (далі – ЛК). Передумовою цього є те, що світова економіка в цілому та найбільш розвинуті країни зокрема вступили в постіндустріальну стадію розвитку, яку ще називають суспільством знань або економікою знань. І саме в такому середовищі людський капітал набуває першочергової важливості як фактор виробництва і створення доданої вартості. Адже перехід суспільства до постіндустріальної стадії розвитку відбувається шляхом зміни рівня людського розвитку, а результати суспільного виробництва безпосередньо залежать від можливості реалізації людських здібностей. Інвестиції в ЛК сприяють зростанню продуктивності праці та збільшенню ВВП.

Власне сутність теорії людського капіталу полягає в усвідомленні необхідності інвестування саме в людину для формування та розвитку її особистості. Країни, які постійно інвестують у ЛК і проводять ефективну соціальну політику в руслі довгострокової стратегії, розвиваються швидше порівняно з іншими

країнами та досягають стабільного соціально-економічного розвитку [1, с. 167]. Важливість ЛК усвідомлюється світовою спільнотою й усебічно розглядається в аналітичних звітах міжнародних організацій [2–4].

Усвідомлення важливості ЛК для економічного зростання в сучасних умовах спонукало науковців спробувати оцінити стан його розвитку. Для цього використовується низка індексів, найвідповіднішим з яких є індекс людського капіталу (ІЛК), що обчислюється Світовим банком. Розрахунок вказаного індексу є глобальною ініціативою, мета якої – прискорення інвестування в людей для зміцнення соціальної справедливості та зростання економіки. Позиції України в зазначеному рейтингу навіть у довоєнний період були доволі низькими. Так, за показниками 2020 р. вона посідала в рейтингу ІЛК 53-тє місце серед 174 країн світу [3].

Також для визначення рівня розвитку людського капіталу розраховується інтегральний показник – індекс людського розвитку (ІЛР) (табл. 1).

Як бачимо з табл. 1, у 2022 р. позиції України в цьому рейтингу значно погіршилися, із 77-го місця у 2021 р. до 100-го, що зумовлено збройною

Таблиця 1

Динаміка показників індексу людського розвитку за 2018–2022 рр.

Країна	2018	2019	2020	2021	Місце	2022	Місце
Швейцарія	0,959	0,962	0,956	0,962	1	0,967	1
Норвегія	0,962	0,961	0,959	0,961	2	0,966	2
Ісландія	0,959	0,960	0,957	0,959	3	0,959	3
Гонконг (Китай)	0,949	0,952	0,949	0,952	4	0,956	4
Данія	0,942	0,946	0,947	0,948	6	0,952	5
Йорданія	0,718	0,723	0,727	0,723	102	0,736	99
Україна	0,783	0,786	0,775	0,773	77	0,734	100
Туніс	0,706	0,743	0,745	0,737	97	0,732	102

Складено авторами за: [4].

агресію РФ. Зазначена подія стала відправною точкою зміни характеристик ЛК нашої держави, що пов'язано як із прямими, так і з опосередкованими його втратами.

Оцінка стану розвитку ЛК є складовою також глобального індексу інновацій (ГІІ) (табл. 2). Проте й у цьому рейтингу Україна не посідала високих позицій навіть у довоєнний період, а з початком повномасштабного вторгнення ситуація ще більше ускладнилася. Так, якщо у 2021 р. наша країна була на 49-й позиції, то у 2022 р. – лише на 57-й, однак уже у 2023 р. піднялася на 55-те місце серед 132 економік, представлених у ГІІ, та посіла 78-ме місце за інноваційними вкладками і 42-ге за інноваційними результатами [5].

Глобальний індекс інновацій базується на понад 80 показниках, до переліку яких входять і витрати на освіту. Освітня складова є ключовим елементом розвитку ЛК, адже саме через освіту відбувається формування та розвиток знань, навичок і компетенцій, необхідних для ефективної участі в економічному й суспільному житті. Вона включає формальну освіту, неформальне навчання та розвиток навичок, що сприяє підвищенню продуктивності праці, інноваційної здатності й загальної конкурентоспроможності на ринку праці.

Доцільно зауважити, що, за даними Світового банку та Програми розвитку ООН, людський капітал формує 70 % національного багатства розвинутих країн, проте в Україні в довоєнний період цей показник сягав лише 30 % [6]. На сьогодні є підстави припустити, що він погіршився в умовах воєнного стану. Адже через повномасштабну війну Україна зазнала глибокої демографічної та міграційної кризи. Навіть за найоптимістичнішими прогнозами, протягом 10 років чисельність працездатного населення України зменшиться на 5,5 %, унаслідок чого економіка просто не зможе зростати швидше, ніж на 2,5 % на рік [7]. Окрім того, експерти Інституту демографії та проблем якості життя НАН України відзначають гострий дефіцит кваліфікованої робочої сили на ринку праці, що, зокрема, пов'язано з війною.

Справедливо було б нагадати, що ще в довоєнний період в Україні спостерігалася низка проблем, пов'язаних із розвитком ЛК, як-от: міграція та «відтік мізків», недофінансування освіти, невідповідність освітніх програм вимогам ринку, низька якість професійної освіти й недостатній розвиток освіти дорослих, розбіжності в доступі до якісної освіти між містами та сільською місцевістю, низький рівень інвестицій у науку й інновації тощо. Війна тільки погли-

Таблиця 2

Місце України в глобальному індексі інновацій за 2020–2023 рр.

Рік	ГІІ	Інноваційні вклади	Інноваційні результати
2020	45	71	37
2021	49	76	37
2022	57	75	48
2023	55	78	42

Складено авторами за: [5].

била проблеми розвитку ЛК, адже призвела до численних смертей і поранень, масової міграції через бойові дії, руйнувань освітньої інфраструктури, психологічного стресу й травм, соціально-економічних ускладнень, перерв у навчанні ВПО тощо.

Зазначене спричиняє потребу в проведенні наукових досліджень, присвячених розвитку ЛК, що стає головною умовою не лише відновлення економіки, а й виживання України. На нашу думку, зважаючи на основні складові ЛК, які забезпечують його формування, розвиток і ефективну реалізацію (здоров'я, рівень освіти, рівень життя населення тощо), особливу увагу доцільно приділити розвитку системи освіти України. Адже для забезпечення формування сучасних продуктивних навичок та здібностей людського капіталу необхідна якісна система освіти.

Про важливість освіти також свідчать Цілі сталого розвитку на період до 2030 року (ЦСР). Зокрема, серед 17 глобальних ЦСР четверта спрямована на забезпечення всеохоплюючої й справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх [8]. Наша країна приєдналася до імплементації цього документа, що відображено в Указі Президента [9].

Фундаментальними працями, що заклали підвалини теорії ЛК, є роботи Дж. Майнчера «Інвестиції в людський капітал і розподіл особистого доходу» [10], а також Т. Шульца «Формування капіталу освітою» [11] та «Інвестиції в людський капітал» [12], автори яких проаналізували взаємозв'язок між рівнем освіти серед населення та його здатністю використовувати інформацію й різні технології для економіч-

ного розвитку. Г. Беккер у своїй праці «Людський капітал: теоретичний і емпіричний аналіз» [13] виокремив у ЛК капітал освіти, капітал здоров'я, капітал професійної підготовки, капітал міграції, а також володіння економічно значущою інформацією та мотивацією до економічної діяльності.

Загалом тема взаємозв'язку розвитку людського капіталу та освіти в Україні представлена багатьма науковцями, серед яких В. Ковтунець, С. Лондар, С. Мельник, Л. Лондар [14] і багато інших. Проте російсько-українська війна зумовила зміну акцентів у дослідженнях ЛК вітчизняними вченими. Зокрема, проблематика його розвитку в умовах війни та його ролі в повоєнному відновленні розглянута в працях ряду українських учених, таких як Ю. Залознова та Н. Азьмук [15], Т. Васильців, О. Мульська, Р. Лупак і В. Бідак [16], В. Антонюк [17], Т. Ясінська [18], О. Баєва [19]. Питання взаємозв'язку освіти й розвитку ЛК розкрито в роботах Т. Дороніної та Т. Побочої [20], А. Геревенка й А. Єрмоленка [21] та ін. Усвідомлюючи те, що ЛК набуває дедалі більшої ваги й відіграє визначальну роль у формуванні освіти, вважаємо за потрібне актуалізувати це питання в суспільному дискурсі. Тому метою статті є оцінка ролі освітньої складової відновлення та розвитку людського капіталу в Україні в умовах війни й повоєнного розвитку.

Значення освіти для розвитку ЛК підкреслюється дослідженнями вчених та аналітикою міжнародних організацій. Даючи власні визначення цього феномена, завжди підкреслюють його сутність – накопичення певних знань і навичок, для чого, власне, й потрібна освіта. Вона розглядаєть-

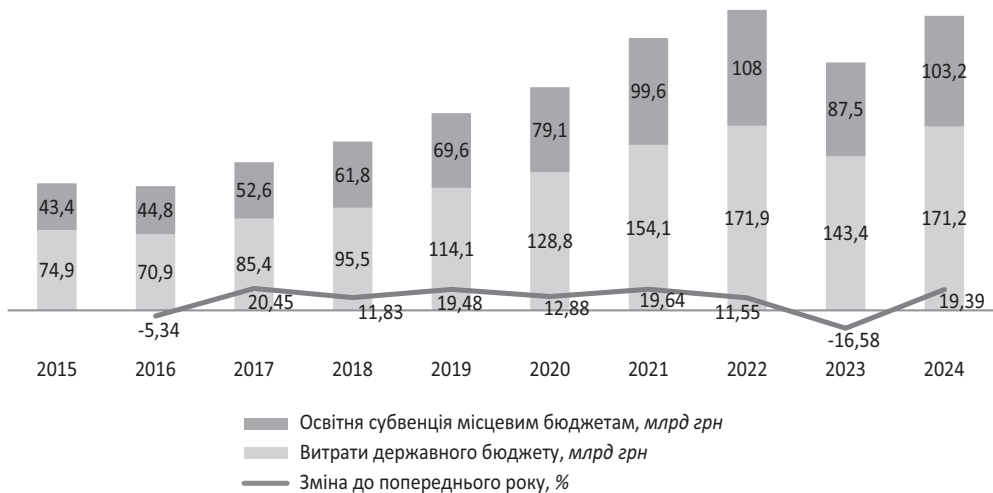
ся як інвестиція в ЛК, яку має здійснювати також держава. Доведено, що країни, які постійно інвестують у ЛК, у довгостроковій перспективі розвиваються швидше.

Стосовно тенденцій розвитку освіти в Україні варто зауважити, що протягом останніх років вона була серед головних пріоритетів нашої держави та залишається пріоритетною навіть під час війни. Так, починаючи з 2016 р. витрати державного бюджету України на освіту неухильно зростали (рисуюнок).

Наведені дані свідчать про стабільне збільшення державного фінансування сфери освіти. Винятком не став навіть період пандемії COVID-19: у 2020 р. освітній бюджет зріс на 12,9 % порівняно з 2019 р. – до 128,8 млрд грн, у т. ч. місцевим бюджетам було надано субвенцію в розмірі 79,1 млрд грн. Освітній бюджет збільшився також попри повномасштабне вторгнення РФ і у 2022 р. становив 171,9 млрд грн (+11,6 %).

А от 2023 р. став другим випадком за останніх 10 років (окрім 2016-го), коли витрати на освіту істотно скоротили: до держбюджету було закладено 143,4 млрд грн (на 16,6 % менше, ніж у 2022 р.). Також зменшилася (до 87,5 млрд грн) освітня субвенція. Проте вже в бюджеті на 2024 р. витрати на освіту передбачено на рівні 2022 р. – 171,2 млрд грн (+19,4 % порівняно з 2023 р.). Субвенцію закладено в розмірі 103,2 млрд грн.

Отже, уряд країни розуміє всю важливість освіти для економіки й загалом для майбутнього України. Аналіз витрат державного бюджету за останні роки засвідчив розуміння з боку уряду такої необхідності, адже, незважаючи навіть на повномасштабне вторгнення, витрати на освіту знову почали зростати. Також ми бачимо системну роботу щодо створення узгодженого плану дій (Плану відновлення), спрямованого на прискорення економічного зростання протягом наступних 10 років.

Рисуюнок. Видатки державного бюджету України протягом 2015–2024 рр.

Побудовано авторами за: [22].

Утім, поряд зі стабільним фінансовим забезпеченням сфери освіти потрібно забезпечити її трансформацію в напрямку адаптації до умов воєнного стану та євроінтеграції в контексті необхідності відновлення й розвитку людського капіталу. Нагадаємо, що до початку широкомасштабної війни з росією стратегічними пріоритетними напрямками розвитку систем освіти і науки визначено такі: розвиток інклюзивного, освіченого та інноваційного суспільства, в якому громадяни мають рівні права й можливості для розвитку своїх талантів упродовж життя; збільшення відсотка наукоємності ВВП, підвищення рівня комерціалізації розробок і результатів досліджень, повноправна інтеграція української науки в Європейський дослідницький простір.

Однак військові дії РФ проти України спричинили серйозні (в окремих випадках навіть непоправні) проблеми у сферах освіти, науки та інновацій, що загальмували процеси розвитку цих секторів і подекуди відкинули Україну назад в її інноваційному розвитку.

Серед значних проблем і викликів для сфери освіти аналітики називають такі [23]:

- Загрози життю та здоров'ю учасників освітнього процесу, обмеження доступу до базових потреб людини.

- Масштабні руйнування освітньої інфраструктури: пошкодження приміщень закладів освіти, навчальної матеріально-технічної бази, навчально-виробничих баз практики (станом на 4 березня 2024 р. в Україні пошкоджено 3 798 закладів освіти, 16 839 закладів працюють у звичайному режимі, 5 483 заклади – дистанційно, 4 973 заклади – у змішаному режимі).

- Вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу в межах України та за кордон, що призвело до істотних втрат контингенту здобувачів освіти, педагогічного й викладацького складу (за оцінкою Міністра освіти і науки, за кордоном країни можуть перебувати близько 1 млн дітей шкільного віку, а також близько 22 тис. учителів) [24].

- Загострення проблеми забезпечення доступу до освіти українським школярам та студентам, порушення безперервності освітнього процесу.

- Втрата управлінського освітнього контролю на територіях, що опинилися під тимчасовою окупацією або перебувають у зоні активних військових дій. Насильницька переорієнтація українських здобувачів освіти на російські навчальні програми, підручники, примусовий перехід на російську мову навчання.

Зауважимо, що освітній процес на тимчасово окупованих територіях відбувається за трьома сценаріями: 1) припинення освітнього процесу; 2) продовження освітнього процесу за українськими стандартами (йдеться, звісно, лише про онлайн-доступ до навчання, що є також досить ускладненим); 3) здійснення освітнього процесу за стандартами окупанта. Випадки відновлення освітнього процесу зі зміною стандартів, вимог і програм (перехід на освітні програми окупантів) зафіксовано в Енергодарі, Мелітополі, Волновасі, Маріуполі, Ставропольську [25]. Таке становище призводить до непоправних втрат людського капіталу України, а також загострює питання пошуку шляхів його відновлення, зокрема посилення освітньої складової.

Також зазначимо, що головною метою держави сьогодні є не лише відбудова зруйнованих закладів освіти та наукових установ, а й трансформація змісту та сенсу освіти загалом для збереження й розвитку ЛК, забезпечення сталого, безперервного розвитку системи освіти для відновлення та розбудови конкурентоспроможної, інноваційної держави [26].

У свою чергу, розвиток освітньої складової відновлення ЛК в Україні потребує продовження розпочатих освітніх реформ із урахуванням описаних проблем і викликів, що поставили перед нашою країною в умовах війни. На нашу думку, реформування освіти має здійснюватися за багатьма напрямками одночасно, щоб люди були зацікавлені навчатися та працювати всередині країни. І зробити це необхідно, оскільки людський капітал є потужним ресурсом як воєнного протистояння, так і повоєнної відбудови країни, а також ключовим рушієм її подальшої інтеграції в європейський простір.

Можна констатувати, що роботу в цьому напрямку вже розпочато. Так, у березні 2024 р. презентовано Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року «Освіта переможців» [27]. Метою цього документа є актуалізація стратегічних пріоритетів та цілей МОН на середньостроковий період, зокрема для подолання проблем, пов'язаних із воєнною агресією росії, виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, ЦСР із урахуванням результатів публічних консультацій з експертами у сферах освіти й науки щодо проблем і пропозицій з їх розв'язання, положень Візії майбутнього освіти і науки України

[28], на основі методології управління, орієнтованої на результат.

У контексті повоєнного відновлення особливу увагу слід приділити реформуванню професійної (професійно-технічної) освіти та освіти дорослих. Ці сфери освіти відіграють ключову роль у такому відновленні, сприяючи економічному зростанню, соціальній стабільності й індивідуальному розвитку за рахунок, зокрема, забезпечення відновлення навичок робітників, які втратили свої місця через війну; розвитку нових професійних навичок для потреб економіки; забезпечення адаптації ветеранів до цивільного життя шляхом надання їм нових навичок і кар'єрних можливостей; сприяння зміцненню громади та соціальних зв'язків, що є важливим для відновлення суспільства після війни, тощо.

Зауважимо, що збільшення фінансування освіти має відбуватися в контексті реалізації Плану відновлення України, який спрямований на прискорення економічного зростання та визначає перелік національних програм для досягнення ключових результатів. Планом передбачено 850 проєктів відновлення економіки протягом 10 років. Очікується, що щорічний приріст ВВП становитиме понад 7 % і, найважливіше, що за ІЛК країна увійде до топ-25 країн [29].

Цифра 7 % зростання ВВП щороку не є випадковою. Згідно з оцінками експертів EasyBusiness і Центру економічного відновлення [24], саме такий приріст ВВП потрібно підтримувати Україні до 2032 р. для успішної відбудови й економічного відновлення. А для цього необхідна ефективна робота уряду, участь приватного сектора, інвестиції, але в першу чергу –

людський капітал. Так, за оцінками EasyBusiness, без ефективної державної політики у сфері повернення мігрантів і внаслідок негативного впливу війни на ЛК, а саме на такі його компоненти, як освіта й здоров'я, за 10 років Україна може втратити до 272 млрд дол. США у ВВП (або 255 млрд дол. США валової доданої вартості) [30]. Після перемоги, за будь-якого сценарію, в країні бракуватиме кваліфікованої робочої сили.

Нестачу робочої сили Україна відчула вже сьогодні – як через велику кількість біженців, так і через мобілізацію частини працездатного населення. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 5 грудня 2023 р. у світі налічувалося 6,3 млн вимушених українських мігрантів. За інформацією Міжнародної організації з міграції, додому з міграції повернулися близько 1,1 млн. Ці показники через різні підходи до оцінки статусу й підрахунків можуть коливатись, але вони дають уявлення про загальну картину [29].

Очевидно, що війна стала серйозною загрозою людському капіталу в Україні, адже брак робочої сили вона відчуватиме впродовж тривалого періоду. Для підтримки рівня та подальшого стабільного розвитку ЛК необхідно постійно підвищувати якість освіти в суспільстві й актуалізувати її відповідно до вимог часу.

Підсумовуючи викладене, доцільно визначити першочергові заходи в напрямку розвитку людського капіталу та його освітньої складової, як-от:

- забезпечення доступу до всеохоплюючої і справедливої якісної освіти (продовження реформи НУШ, модернізація профтехосвіти, реалізація стра-

тегії розвитку вищої освіти, створення можливості для навчання впродовж життя, розвиток освіти дорослих у напрямку переорієнтації сфери освіти щодо підготовки кваліфікованих фахівців для потреб воєнного й повоєнного ринків праці тощо);

- створення безпечних умов навчання з огляду на регулярні ракетні обстріли з боку РФ (за прикладом Ізраїлю такі атаки можуть тривати десятиліттями);

- відбудова зруйнованої освітньої інфраструктури з урахуванням безпечових вимог і масштабного переселення учасників освітнього процесу (адже численні населені пункти стерто з мапи ворожою артилерією, й відбудова там закладів освіти на сьогодні не вбачається доцільною);

- продовження інтеграції системи освіти України в єдиний європейський освітній простір, зокрема синхронізація вітчизняних освітніх програм з європейськими, передусім у сфері вищої освіти (оскільки наразі переважна більшість українських дипломів про вищу освіту не визнаються в країнах ЄС);

- удосконалення системи фінансування освіти в напрямку підвищення ефективності використання бюджетних коштів, а також розвитку альтернативних джерел фінансування (насамперед ідеться про заклади вищої освіти – розвиток підприємницьких університетів);

- стимулювання повернення українців з-за кордону, що передбачає створення механізмів соціально-економічного забезпечення й системи пільг (соціальних, податкових та ін.), особливо для тієї категорії громадян України, чиї міста/села було зруйновано;

– формування важелів впливу та механізмів підтримки українців за кордоном (адже підтримка зв'язку й відчуття, що держава про тебе піклується, дає впевненість і підстави для повернення);

– створення мережі освітніх хабів у системі освіти дорослих із метою професійної та соціально-економічної адаптації військових і осіб, що постраждали від збройної агресії РФ (забезпечення програм перекваліфікації для ветеранів війни, людей, які втратили роботу, інших вразливих груп населення);

– розроблення заходів інтеграції в українське суспільство громадян, які повернулися в Україну з окупованих територій або досі перебувають на таких територіях (розроблення програм соціальної інтеграції та підтримка вразливих груп населення);

– сприяння збереженню психічного здоров'я громадян та розвиток мережі психологічної підтримки як для дітей, так і для дорослих (створення центрів психологічної допомоги для ветеранів, переселенців та постраждалих від війни);

– залучення іноземних і внутрішніх інвестицій, розвиток інфраструктури, створення нових робочих місць, надання грантів, пільгових кредитів, податкових стимулів для підприємців, створення технологічних парків, бізнес-інкубаторів тощо.

Зазначені нами напрями розвитку людського капіталу потребують комплексного підходу, а також залучення широкого кола експертів із різних галузей. Адже досвіду розв'язання такої масштабної проблеми втрати людського капіталу (можна сказати, катастрофи), з якою нині зіштовхнулася Україна, не мала жод-

на європейська країна. Безперечно, можна говорити про Першу й Другу світові війни, але тоді руйнувань зазнали фактично всі країни Європи, а сьогодні – тільки Україна. Тож пошуком обґрунтованих, конкретних механізмів, заходів із відновлення та розвитку людського капіталу в умовах, що склалися в нашій державі, мають займатися провідні фахівці-експерти (і не тільки з України), а саме: фахівці з макроекономіки – для аналізу економічної ситуації та прогнозів; експерти з розвитку трудових ринків – для створення програм зайнятості; спеціалісти із соціальної адаптації й реінтеграції населення; експерти із соціальної політики – для розроблення програм підтримки постраждалих груп населення; педагоги та фахівці з реформування системи освіти; експерти з професійної підготовки й перепідготовки кадрів; психологи та психіатри – для надання психосоціальної допомоги постраждалим; експерти з громадського здоров'я – для розроблення програм відновлення фізичного здоров'я; експерти з питань міграції, зокрема фахівці з реінтеграції ВПО; експерти з міжнародної міграції – для залучення української діаспори; спеціалісти з прав людини – для забезпечення захисту прав постраждалих; експерти з трудового права – для регулювання нових умов праці; інженери та урбаністи; фахівці з відбудови інфраструктури; державні службовці й політики; громадські та міжнародні організації.

Лише такий міждисциплінарний підхід дасть можливість усебічно оцінити поточну ситуацію та розробити ефективні заходи для розвитку людського капіталу в Україні.

Список використаних джерел

1. Рябчук О. Г. Оподаткування доходів населення та соціальна справедливість в умовах постіндустріальної трансформації суспільства. *Податкова діяльність держави в умовах становлення інформаційної постіндустріальної економіки* : монографія / Н. П. Мацелюх, І. А. Максименко, М. М. Теліщук та ін. Ірпінь, 2018. С. 165–179.
2. Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery. *World Economic Forum*. 2020. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-global-competitiveness-report-2020/> (дата звернення: 09.06.2024).
3. About the Human Capital Project. *World Bank Group*. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital/brief/about-hcp> (дата звернення: 05.06.2024).
4. The Value of People. *OECD*. 2006. URL: <https://www.oecd.org/insights/37967294.pdf> (дата звернення: 17 Май, 2024).
5. Global Innovation Index (GII). *World Intellectual Property Organization*. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/ (дата звернення: 07.06.2024).
6. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. *World Bank*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.ZS?view=chart> (дата звернення: 10.06.2024).
7. Важливість розвитку людського капіталу у сучасному світі. Якою має бути стратегія України. *Український інститут майбутнього*. 18.06.2021. URL: <https://uifuture.org/publications/vazhlyvist-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-u-suchasnomu-sviti-yakoyu-maye-buty-strategiya-ukrayiny/> (дата звернення: 03.06.2024).
8. Цілі сталого розвитку. *United Nations Development Programme*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 09.06.2024).
9. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.
10. Mincer J. Investment in human capital and personal income distribution. *Journal of Political Economy*. 1958. Vol. 66, No. 4. P. 281–302. URL: <https://www.jstor.org/stable/1827422>.
11. Schultz T. W. Capital formation by education. *Journal of Political Economy*. 1960. Vol. 68, No. 6. P. 571–583. DOI: <https://doi.org/10.1086/258393>.
12. Schultz T. W. Investment in human capital. *The American Economic Review*. 1961. Vol. 51, No. 1. P. 1–17. URL: <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/330T/350kPEESchultzInvestmentHumanCapital.pdf>.
13. Becker G. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. N.Y., 1964. URL: https://www.researchgate.net/publication/224892199_Human_Capital_A_Theoretical_and_Empirical_Analysis_with_Special_Reference_to_Education.
14. Ковтунець В. В., Лондар С. Л., Мельник С. В., Кастель-Бранко Е. Вимоги ринку праці України до освіченості працівників. *Освітня аналітика України*. 2021. № 4 (15). С. 5–20. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2021-4-5-20> (дата звернення: 09.06.2024).
15. Залознова Ю. С., Азьмук Н. А. Людський капітал України в умовах війни: втрати та здобутки. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-59> (дата звернення: 09.06.2024).
16. Васильців Т. Г., Мульська О. П., Лупак Р. Л., Бідак В. Я. Збереження людського капіталу України в умовах війни (чинник соціальної вразливості населення): постановка проблеми. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Сер. : Економічні науки*. 2022. № 67. С. 43–48. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-06> (дата звернення: 10.06.2024).

17. Антонюк В. П. Проблеми формування людського капіталу України в системі освіти та його ризики в реаліях війни. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1. С. 161–170. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).161-170](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).161-170) (дата звернення: 05.06.2024).
18. Ясінська Т. В. Розвиток людського капіталу як основа соціально-економічного відновлення України. *Освітня аналітика України*. 2022. № 2 (18). С. 88–98. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-2-88-98>.
19. Баєва О. І. Державне регулювання людського капіталу як визначальний фактор розвитку економіки. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-30>.
20. Дороніна Т. О., Побоча Т. Д. Людський капітал як стратегічний ресурс вищої освіти: інвестиційна політика ЗВО. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 7 (13). С. 487–498. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-7\(13\)-487-498](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-7(13)-487-498).
21. Геревенко А. М., Єрмоленко А. Б. Науково-методичне забезпечення розвитку людського капіталу у сфері професійної освіти і навчання для повоєнних потреб особистості, суспільства, економіки. *Академічні візії*. 2023. Вип. 21. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8143328>.
22. Держбюджет на 2023 рік: видатки на освіту та науку / М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/derzhbyudzheth-na-2023-rik-vidatki-na-osvitu-ta-nauku> (дата звернення: 10.06.2024).
23. Освіта України в умовах воєнного стану : інформ.-аналіт. зб. / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2022. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf (дата звернення: 03.06.2024).
24. Центр економічного відновлення. URL: <https://recovery.org.ua/> (дата звернення: 10.06.2024).
25. Освіта на окупованих територіях України. CEDOS. 2022. URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-naokupovanyh-terytoriyah-ukrayiny-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/> (дата звернення: 30.05.2024).
26. Відрядження МОН до США: зміцнення співпраці та підтримка української освіти / М-во освіти і науки України. 2024. URL: <https://mon.gov.ua/news/vidryadzhennya-mon-do-ssha-zmitsnennya-spivpratsi-ta-pidtrimka-ukrainskoi-osviti> (дата звернення: 10.06.2024).
27. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року / М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf> (дата звернення: 10.06.2024).
28. Візія майбутнього освіти і науки України / М-во освіти і науки України. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny/12.07.2023/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny-12.07.2023-2.1.pdf>.
29. План відновлення (проект). Освіта і наука / М-во освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/HO.proyekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf> (дата звернення: 08.06.2024).
30. Easybusiness : офіц. вебсайт. URL: <https://www.easybusiness.in.ua/uk/> (дата звернення: 03.06.2024).

Tetiana Posnova

Ph. D. (Economics), Associate Professor, SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine,
tatosnova@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2038-7743>

Ganna Belinska

Ph. D. (Economics), Senior Researcher, National Aviation University, Kyiv, Ukraine,
belinskaya_anna2015@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8978-8513>

Volodymyr Zyatkovskyi

Ph. D (Economics), SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine,
volodymyrzyatkovskyi@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8543-7992>

EDUCATIONAL COMPONENT OF HUMAN CAPITAL RESTORATION AND DEVELOPMENT IN UKRAINE

Abstract. *The article examines the issue of the role of education in the restoration and development of human capital. The authors clarified the essence of human capital and the dependence of its quality on the education system in the country. It has been found that human capital in Ukraine does not sufficiently influence the formation of national wealth, so its importance is underestimated. It was determined that such international indices as the Human Capital Index, Global Innovation Index, and Human Development Index were used to assess the development of human capital. Based on these indices, it was concluded that as a result of Russia's military aggression, in 2022, Ukraine occupied the lowest positions since the beginning of independence. However, at the present time, we can talk about a certain stabilisation of the situation. The relationship between the development of human capital and the financing of education is also considered. The authors provide data on the state and trends of education funding in Ukraine before the war and in the current context and draw conclusions about the importance of such funding for future recovery. It has been proven that the main goal of the state should be not only the reconstruction of destroyed educational institutions and scientific institutions but also the transformation of the content and meaning of education in general for the preservation and development of human capital, ensuring the sustainable and continuous development of the education system for the restoration and development of a competitive, innovative Ukraine. Accordingly, close and systematic interaction of Ukraine with European and international organisations, which are effective factors in the development of national human capital and the field of education as a whole, is necessary.*

Keywords: *human capital, education, Human Capital Index, Human Development Index, financing of education, expenditure on education.*

References

1. Riabchuk, O. H. (2018). Income taxation and social justice in the context of post-industrial transformation of society. In *State tax activities in the context of the formation of an information post-industrial economy* (pp. 165–179). Irpin [in Ukrainian].
2. World Economic Forum. (2020). *Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery*. Retrieved from <https://www.weforum.org/publications/the-global-competitiveness-report-2020/>.

3. World Bank Group. (n. d.). *About the Human Capital Project*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital/brief/about-hcp>.
4. OECD. (2006). *The Value of People*. Retrieved from <https://www.oecd.org/insights/37967294.pdf>.
5. World Intellectual Property Organization. (n. d.). *Global Innovation Index (GII)*. Retrieved from https://www.wipo.int/global_innovation_index/.
6. World Bank. (n. d.). *World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.ZS?view=chart>.
7. Ukrainian Institute for the Future. (2021). *The importance of human capital development in the modern world. What should Ukraine's strategy be?* Retrieved from <https://uifuture.org/publications/vazhlyvist-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-u-suchasnomu-sviti-yakoyu-maye-buty-strategiya-ukrayiny/> [in Ukrainian].
8. United Nations Development Programme. (n. d.). *Sustainable Development Goals (SDGs)*. Retrieved from <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> [in Ukrainian].
9. President of Ukraine. (2019). *On the Sustainable development goals of Ukraine for the period up to 2030* (Decree No. 722, September 30). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> [in Ukrainian].
10. Mincer, J. (1958). Investment in human capital and personal income distribution. *Journal of Political Economy*, 66(4), 281-302. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/1827422>.
11. Schultz, T. W. (1960). Capital formation by education. *Journal of Political Economy*, 68(6), 571-583. DOI: <https://doi.org/10.1086/258393>.
12. Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. *The American Economic Review*, 51(1), 1-17. Retrieved from <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/330T/350kPEESchultzInvestmentHumanCapital.pdf>.
13. Becker, G. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/224892199_Human_Capital_A_Theoretical_and_Empirical_Analysis_with_Special_Reference_to_Education.
14. Kovtunets, V., Londar, S., Melnyk, S., & Castel-Branco, E. (2021). Requirements of the Ukrainian labor market to the level of education of employees. *Educational Analytics of Ukraine*, 4(15), 5-20. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2021-4-5-20> [in Ukrainian].
15. Zaloznova, Yu., & Azmuk, N. (2022). Human capital of Ukraine in the conditions of war: losses and gains. *Economy and society*, 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-59> [in Ukrainian].
16. Vasylytsiv, T., Mulska, O., Lupak, R., & Bidak, V. (2022). Preservation of Ukraine's human capital in conditions of war (factor of social vulnerability of the population): statement of the problem. *Herald of Lviv University of Trade and Economics. Series: Economic sciences*, 67, 43-48. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-67-06> [in Ukrainian].
17. Antoniuk, V. (2022). Problems of the formation of human capital of Ukraine in the education system and its risks in the realities of war. *Herald of the Economic Sciences of Ukraine*, 1, 161-170. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).161-170](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).161-170) [in Ukrainian].
18. Yasinska, T. (2022). Development of human capital as a basis for socio-economic recovery of Ukraine. *Educational Analytics of Ukraine*, 2(18), 88-98. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-2-88-98> [in Ukrainian].
19. Baeva, O. (2023). State regulation of human capital as a determining factor of economic development. *Economy and society*, 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-30> [in Ukrainian].
20. Doronina, T., & Pobocha, T. (2023). Human capital as a strategic resource in higher education: investment policy of educational institutions. *Bulletin of Science and Education*,

7(13), 487-498. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-7\(13\)-487-498](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-7(13)-487-498) [in Ukrainian].

21. Herevenko, A. M., & Yermolenko, A. B. (2023). Scientific and methodological support for the development of human capital in the field of professional education and training for the post-war needs of the individual, society, and the economy. *Academic visions*, 21. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8143328> [in Ukrainian].

22. Ministry of Education and Science of Ukraine. (n. d.). *State budget for 2023: spending on education and science*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/derzhbyudzheth-na-2023-rik-vidatki-na-osvitu-ta-nauku> [in Ukrainian].

23. SSI «Institute of Educational Analytics. (2022). *Education in Ukraine under martial law*. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf [in Ukrainian].

24. Center for Economic Recovery. (n. d.). Retrieved from <https://recovery.org.ua/> [in Ukrainian].

25. CEDOS. (2022). *Education in the occupied territories of Ukraine*. Retrieved from <https://cedos.org.ua/researches/osvita-naokupovanyh-terytoriyah-ukrayiny-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/> [in Ukrainian].

26. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2024). *MESU business trip to the United States: strengthening cooperation and supporting Ukrainian education*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/news/vidryadzhennya-mon-do-ssha-zmitsnennya-spivpratsi-ta-pidtrimka-ukrainskoi-osviti> [in Ukrainian].

27. Ministry of Education and Science of Ukraine. (n. d.). *Strategic plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2027*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf> [in Ukrainian].

28. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2023). *A vision of the future of education and science in Ukraine*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny/12.07.2023/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny-12.07.2023-2.1.pdf> [in Ukrainian].

29. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Recovery plan (draft). Education and science*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/HO.projekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf> [in Ukrainian].

30. Easybusiness. (n. d.). Retrieved from <https://www.easybusiness.in.ua/uk/> [in Ukrainian].